

Är banker skyldiga att rättshandla med kontohavares ombud?*

CHRISTINA RAMBERG**

Inledning

Många personer upplever praktiska problem när banker nekar att utföra transaktioner på uppmaning av kontohavarens ombud. Kan banken vägra att utföra en tjänst på anmaning av ett ombud utan att riskera att bryta mot sina avtalsförpliktelser mot huvudmannen/kontohavaren? Denna artikel redogör för vilka skyldigheter banker och andra har att rättshandla med ombud eller fullmaktshavare – och förklarar varför ett HD-uttalande i NJA 2025 s. 842 ”Anhörigbehörigheten” obiter dictum är felaktigt.

Grundläggande om rättshandlingar via ombud

När en person rättshandlar via ett ombud föreligger tre relationer: (1) Uppdragsavtalet mellan huvudmannen och ombudet, (2) huvudavtalet mellan huvudmannen och tredje man, samt (3) den utomkontraktuella relationen mellan tredje man och ombudet. Denna artikel har fokus på relation (2) – d.v.s. relationen mellan huvudmannen och tredje man – och frågan om tredje man är skyldig att rättshandla med huvudmannen via huvudmannens ombud.

Behörighet för ombud kan uppkomma på tre olika sätt;

- (1) ”automatiskt” enligt lag,
- (2) genom domstolsbeslut, eller
- (3) genom att huvudmannen ger ombudet fullmakt.

* Detta är en bearbetning av en artikel som publicerades i LexNova (hösten 2025).

** Professor emeritus i civilrätt, knuten till Stockholm Centre for Commercial Law.

”Automatisk” behörighet enligt lag uppkommer bl.a. enligt associationsrättsliga regler om behörighet/befogenhet för styrelse och verkställande direktör, regler i 9 kap. föräldrabalken om behörighet för förmyndare och behörighet enligt 17 kap. föräldrabalken för anhöriga till personer som saknar förmåga att ta hand om sina ekonomiska angelägenheter, arvsrättsliga regler i ärvdabalken om företrädare för dödsbon, sjölagens regler om behörighet för fartygsbefälhavare, handelsagenturlagens regler om agents behörighet samt enligt 47 § rennäringslagen om behörighet att företräda samebyar. Domstol beslutar om att utse god man, förvaltare, testamentsexekutor och konkursförvaltare. Regler om fullmakt finns i 2 kapitlet avtalslagen, 18 kapitlet handelsbalken och prejudikat.

Ibland är det omöjligt för tredje man att rättshandla direkt med huvudmannen eftersom huvudmannen saknar rättshandlingsförmåga, t.ex. när huvudmannen är en juridisk person, är omyndig eller när domstol förordnat om förvaltarskap. I dessa fall kan tredje man inte kräva att rättshandla direkt med huvudmannen utan står inför valet att antingen rättshandla med dennes behöriga styrelse, förmyndare respektive förvaltare eller att inte rättshandla överhuvudtaget.

I andra fall är huvudmannen och ombudet parallellt behöriga att rättshandla, t.ex. när huvudmannen har god man eller när en person har anhörigbehörighet. När huvudmannen har gett någon fullmakt att rättshandla föreligger också parallell behörighet. I dessa fall har tredje man möjlighet att kräva direktkontakt med huvudmannen som villkor för att rättshandla.

Risker för tredje man

Gemensamt för alla former av rättshandlande med en huvudmans ombud är att tredje man tar en stor risk. Det är alltid säkrare för tredje man att rättshandla direkt med huvudmannen utan omvägen via huvudmannens ombud.

De konkreta riskerna för tredje man att rättshandla via huvudmannens ombud är:

1. Det är svårt att avgöra om huvudmannens ombud är behörigt överhuvudtaget.
2. Det är svårt att avgöra omfattningen av huvudmannens ombuds behörighet.
3. När rättshandlingen är ogiltig på grund av att den inte omfattas av ombudets behörighet kan följderna för tredje man bli kostsamma, dels

på grund av att ombudets rättsliga skadeståndsskyldighet till tredje man är mycket begränsad, dels på grund av att ombudet kan sakna medel att betala skadeståndet.

Nedan följer tre konkreta exempel på tredje mans utsatta läge vid rättshandlande via huvudmannens ombud:

- A. En god man ger ett städföretag i uppdrag att storstäda sin huvudmans bostad till en kostnad av 10 000 kr. Den gode mannen har inte samrått med sin huvudman. Därför är avtalet med städföretaget ogiltigt enligt 11 kap. 5 § föräldrabalken. Städföretaget måste återföra 10 000 kr till huvudmannen som hävdar att han inte haft nytta av städningen eftersom hans barn varit beredda att utföra arbetet utan ersättning. Den gode mannen är i och för sig skadeståndsskyldig mot städfirman (11 kap. 6 § föräldrabalken) men har inga pengar att ersätta städfirman med.

Den gode mannen hade instruerat huvudmannens bank att betala städfirmans räkning, vilket banken gjorde. Även denna rättshandling (utbetalningen) är ogiltig på grund av den gode mannens bristande samråd med huvudmannen. Saken ställs i praktiken på sin spets om städfirman saknar pengar eller krånglar. Bankens måste återföra 10 000 kr till huvudmannens konto och kan endast trösta sig med värdelösa rättigheter mot städfirman (genom övertagande av huvudmannens rättigheter mot städfirman)¹ och mot den gode mannen med (stöd av 11 kap. 6 § föräldrabalken).

- B. En person påstår sig ha anhörigfullmakt i sin egenskap av enda barn till en huvudman som blivit sjuk (vilket framgår av ett läkarintyg) och ger banken i uppdrag att betala en faktura på 60 000 kr till ett vaktbolag som utfört tjänster åt huvudmannen. Bankens konstaterar att huvudmannen är ogift (vilket är ganska enkelt att göra) men bankens missar att huvudmannen är sambo (vilket är svårt att kontrollera, se t.ex. NJA 2022 s. 645 där två kvinnor som inte hade sex med varandra ansågs vara sambor). Därför är rättshandlingen (utbetalningen) ogiltig, vilket följer indirekt av 17 kap. föräldrabalken. Bankens måste återföra 60 000 kr till huvudmannens konto. Barnet visste inte att huvudmannen var sambo och borde inte heller ha vetat det. Därför är barnet inte skadeståndsskyldigt mot banken, 17 kap. 6 § föräldrabalken.

¹ S. Lindskog, *Betalning*, 2022, fotnot 1864.

Avtalet med vaktbolaget är också ogiltigt på grund av barnets bristande anhörigbehörighet. Det går inte att återlämna de redan utförda tjänsterna, som inte varit till nytta för huvudmannen eftersom huvudmannens anhörigbehöriga sambo arrangerat en annan säkerhetslösning. Vaktbolaget är emellertid i konkurs och kan inte återbetala 60 000 kr till huvudmannen. Banken måste därför slutligt bära kostnaden.

- C. En förvaltare ger sin huvudmans bank i uppdrag att betala en räkning på 70 000 kr för målning av huvudmannens fastighet. Förvaltarens förordnande omfattar fastigheten. Det visar sig senare att målaren är sambo med förvaltaren och förvaltaren saknade därför behörighet att rättshandla genom instruktionen till banken att överföra pengar till målaren/sambon, 12 kap. 8 § föräldrabalken i kombination med 11 kap. 2 § föräldrabalken. Banken måste återföra 70 000 kr till huvudmannens konto. Förvaltaren är i och för sig skadeståndsskyldig mot banken (12 kap. 8 § föräldrabalken) men har inga pengar att ersätta banken med. Målaren är också pank.

Dessa tre exempel visar att det är riskfyllt för tredje män att rättshandla via motparters ombud. Det är alltså rimligt för en bank eller annan tredje man att ”krångla” och vägra rättshandla när någon dyker upp och påstår sig vara ombud för en huvudman.

HD:s uttalande om tredje mans skyldigheter i nya NJA 2025 s. 842 ”Anhörigbehörigheten”

HD uttalade i domen NJA 2025 s. 842 ”Anhörigbehörigheten”:

17. Tredje man är som regel inte skyldig att ingå avtal med huvudmannen genom en anhörig. Ett skäl till att tredje man avböjer detta kan vara att det framstår som osäkert om avtalet kommer att kunna göras gällande mot huvudmannen. Ett annat skäl kan vara att tredje man saknar rutiner för att hantera transaktioner med stöd av anhörigbehörigheten inom ramen för ett elektroniskt betalningssystem.

18. Om huvudmannen redan har ett avtalsförhållande med tredje man, till exempel i form av ett tillgodohavande i en bank, kan tredje man (banken) dock inte vägra att utföra en prestation på anmaning av en behörig anhörig utan att riskera att komma i dröjsmål eller annars bryta mot sina avtalsförpliktelser mot huvudmannen.

Analys av HD:s uttalande om tredje mans skyldigheter att rättshandla via ombud

HD:s uttalande i punkt 17 – att tredje man kan vägra att rättshandla via motpartens anhörigbehörig ombud – är okontroversiellt. Tredje man kan vägra att rättshandla med alla typer av ombud och som villkor för att rättshandla kräva t.ex. direktkontakt med huvudmannen eller att huvudmannen ger ombudet en fullmakt på ett särskilt formulär. Detta följer av den grundläggande regeln om avtalsfrihet.²

Avtalsfrihet är en viktig huvudregel. Den innebär bland annat att ingen är skyldig att sluta avtal eller att på annat sätt rättshandla. Utgångspunkten är alltså att tredje man inte är skyldig att rättshandla med någon huvudman men att sådan skyldighet kan föreligga på grund av lag eller avtal. Det finns två undantag från denna huvudregel om avtalsfrihet. För det första kan det föreligga lagstadgad kontraheringsplikt.³ Det är möjligt att tredje män måste gå med på att rättshandla via huvudmäns ombud när det föreligger kontraheringsplikt och huvudmannen själv saknar rättshandlingsförmåga. HD:s uttalande i punkt 17 är korrekt eftersom uttalandet endast handlar om anhörigbehörighet och huvudmannen i en sådan situation behåller sin egen rättshandlingsförmåga. Det är värt att förtydliga att en tredje man som har

² Principen om avtalsfrihet har stöd i artikel 1 i EU:s stadga om de grundläggande rättigheterna som handlar om att en persons "värdighet är okränkbar" och att den ska "respekteras och skyddas". R. Dotevall omtalar med referens till L. Taxell en avtalsrättslig "skyddsprincip" som en strävan att skydda de intressen som är knutna till ett avtal. Denna skyddsprincip är enligt Taxell relaterad till trygghet som ett demokratiskt värde och en grund i ett demokratiskt skydds nät (se K. Grönfors & R. Dotevall, *Avtalslagen en kommentar*, 2023, 3 § 36.6; J. Ramberg & C. Ramberg, *Allmän avtalsrätt*, 2022, kap. 1.4.2 och s. 64 f.; O. Svensson, *Avtalsfrihet och rättvisa*, 2012; L. Taxell, *Avtalsrätt*, s. 40; UNIDROIT Principles 2016 Art. 1.1). Om avtalsfrihetens gränser i familjerätten, se M. Göransson & M. Utterström, *Avtalsfrihet för sambor*, JT 2024–25 s. 595.

³ Exempel på kontraheringsplikt: Hyresgäster har rätt till förlängning av hyresavtal (12 kap. 46 § jordabalken). Arbetstagare har uppsägningskydd (7 § lagen om anställningsskydd) och företrädesrätt vid nyanställning (25 § lagen om anställningsskydd). Enligt 3 kap. 1 § försäkringsavtalslagen får ett försäkringsbolag inte vägra en konsument att teckna en försäkring som bolaget normalt tillhandahåller allmänheten. På samma sätt är bankerna enligt lagen om betaltjänster skyldiga att tillhandahålla betalkonto till konsument. Vägran att tillhandahålla produkter och tjänster kan strida mot konkurrensrättsliga regler i konkurrenslagen. Det finns tvång att delta för att få till stånd fastighetsrättsliga gemenskapsanläggningar enligt anläggningslagen. I lagen om elektronisk kommunikation finns begränsningar i avtalsfriheten som syftar till att skapa tillgång till säkra och effektiva elektroniska kommunikationer.

kontraheringsplikt är skyldig att rättshandla via huvudmannens ombud när huvudmannen saknar rättshandlingsförmåga.

Det andra undantaget från huvudregeln om avtalsfrihet är när en person frivilligt har åtagit sig att rättshandla i framtiden med en annan person. Frågan om skyldigheten att rättshandla via huvudmans ombud för en person åtagit sig att rättshandla analyseras i det följande.

Analys av HD:s uttalande om tredje mans skyldigheter att rättshandla via ombud när det redan finns ett avtalsförhållande

HD:s uttalande i punkt 18 om vad som gäller inom ramen för ett befintligt avtalsförhållande är kontroversiellt av flera skäl.

Enbart förekomsten av ett avtalsförhållande medför inte automatiskt att en avtalspart åtar sig att rättshandla via motpartens ombud inom ramen för avtalet. Men ett avtal kan innebära att en part åtagit sig att rättshandla i förhållande till en annan part. Det är t.ex. vanligt i ramavtal och optionsavtal.

Kontoavtal mellan en bank och kontohavare kan betraktas som ett ramavtal enligt vilket banken bland annat åtar sig att utföra kontohavarens betalningsinstruktioner.⁴ Instruktionerna ska komma från kontohavaren själv. Såvitt mig är bekant förekommer inte i kontoavtal att banker åtar sig att genomföra transaktioner på uppmaning av kontohavarens ombud. Banker kan gå med på att kontohavaren företräds av en fullmäktig, men behöver inte göra det. Ofta kräver banker att fullmakten upprättas på särskilt sätt i syfte att minska bankens risker att rättshandla via kontohavarens ombud. Man kan inte intolka som ett underförstått avtalsvillkor i bankkontoavtalet att banken åtagit sig att rättshandla via kontohavarens ombud. Det beror på att det ingalunda är självklart att banken underförstått varit beredd att bära de stora risker som är förenade med att rättshandla via kontohavarens ombud.

⁴ Lindskog, *Betalning*, 2022, 8.4.1.3: ”En avvisning får alltid ske om intermediären har ett gott skäl för detta. [...] Om betalningsintermediären endast är obekvämd med en instruktion får han likväl avvisa betalningsordern, men då under förutsättning att det inte medför att betalaren råkar i dröjsmål eller får någon annan inte oväsentlig nackdel av att behöva vända sig till någon annan för att få betalningen genomförd. Betalningsintermediärens främsta skyldighet är att efterkomma betalarens betalningsorder i enlighet med dennes *instruktioner*, vars centrala moment är att en betalning skall utföras.[fotnot] Men varken ordern eller med denna förenade instruktioner får följas blint; intermediären har att kontrollera rimligheten i vad betalaren begär.”

Om kontohavaren/huvudmannen inte kan rättshandla själv – dvs. när kontohavaren är ommyndig, domstol har förordnat om förvaltarskap eller huvudmannen är en juridisk person – och banken har ett kontoavtal med huvudmannen så är banken skyldig att medverka till att identifiera ett behörigt legalt ombud och att acceptera betalningsinstruktioner från det legala ombudet (dvs. från förmyndaren, förvaltaren och associationens ”grundbehöriga”), trots de stora risker som rättshandlande via ombud innebär för banken. Men i de fall kontohavaren/huvudmannen behåller sin rättshandlingsförmåga parallellt med ombudet, t.ex. vid godmansförordnande, fullmaktsuppdrag (inklusive framtidsfullmakt) och anhörigbehörighet, föreligger ingen skyldighet för banken att rättshandla via kontohavarens i och för sig behöriga ombud.

HD:s uttalande i punkt 18 att *tredje man (banken) dock inte [kan] vägra att utföra en prestation på anmaning av en behörig anhörig utan att riskera att ... bryta mot sina avtalsförpliktelser mot huvudmannen* är obiter dictum. Rättsfallet handlade om ifall det var motiverat att domstolen utsåg en god man. Fallet handlade alltså *inte* om bankens skyldigheter i förhållande till kontohavaren/huvudmannen.

Jag oroar mig för att HD:s uttalande obiter dictum kommer att åberopas mot banker till stöd för att det skulle föreligga en (avtalsrättslig) skyldighet att rättshandla via kontohavares anhörigbehöriga ombud (jag har läst sådana påståenden på LinkedIn). Men observera: Någon sådan plikt finns inte beträffande betalningsinstruktioner från gode män, personer med anhörigbehörighet eller personer med fullmakt (inklusive framtidsfullmakt). Banken kan i sådana fall kräva att huvudmannen själv ger betalningsinstruktionen.

Banken var inte part i ”Anhörigbehörigheten”. Om banken hade varit part i det aktuella HD-avgörandet, är jag säker på att banken hade framfört argument och förklaringar som medfört att HD avstått från sitt uttalande att banken gör sig skyldig till avtalsbrott om den vägrar att utföra en betalningsinstruktion eller annan åtgärd på anmaning av en behörig anhörig. Detta är ett exempel på att HD-uttalanden obiter dicta inte kan jämföras med uttalanden ratio decidenda i prejudikathänseende.

Ett nytt problem är att AI-verktyg (hittills) saknar förmåga att skilja mellan HD:s uttalanden ratio och obiter, vilket är ett skäl för HD att vinnlägga sig om att begränsa uttalanden obiter dicta.

Framtiden

Vi kommer fortsättningsvis att behöva leva med att banker ”krånglar” i förhållande till kontohavares ombud. Det krävs lagändringar för att slippa sådant krånglande. Jag avundas inte lagstiftaren som måste hitta en praktiskt enkel lösning som balanserar intressena att, å ena sidan, skydda huvudmannen mot att bli bunden av sitt ombuds rättshandlingar och, å andra sidan, skydda tredje man mot riskerna att rättshandla via ombud.

Detta är ett sedan länge kroniskt praktiskt problem som måste få en lösning. De praktiska problemen kommer att öka. Det redan idag stora antalet personer med demens bedöms fördubblas till 2050 med följd att ombud i form av godmanskap och anhörigbehörighet växer enormt. Härtill kommer att ombud kan agera kraftfullt endast om huvudmannen själv saknar rätts-handlingsförmåga, vilket ställer praktiska krav på förmynderskap och inte endast godmanskap.

Att oftare utse god man eller förvaltare är inte en lösning på problemet eftersom riskerna för tredje man (t.ex. banker) ändå kvarstår och vi kan förvänta oss att banker kommer att bli ännu mer ovilliga att rättshandla via kontohavares ombud. Dessutom har kommunerna problem att hitta och rekrytera förvaltare och gode män. Det är också dyrt: Ett godmanskap kostar kommunen 10 000–15 000 kronor per år i ren administration. Domstols-hanteringens kostar antagligen minst 100 000 kr (min gissning) per utsedd god man/förvaltare. Dessutom har en god man rätt till arvode (ca 15 000–20 000 kr per år) som i genomsnitt bekostas av skattebetalarna till 34 % och av huvudmannen till 66 %.

Lagförslaget om ett nationellt register över gode män, förvaltare och anhörigbehöriga är bra men det löser inte problemet med riskerna för tredje man att rättshandla via ombud.⁵ Ett register löser endast problemen med att identifiera om huvudmannen överhuvudtaget har rätt att rättshandla (dvs. har förvaltare) och att identifiera vem som är god man respektive ”rätt” anhörig.

Kanske ligger lösningen i någon form av obligatorisk ansvarsförsäkring – à la trafikförsäkringen – för förvaltare, gode män och personer med anhörigbehörighet samt eventuellt också för personer med framtidsfullmakt.⁶ En

⁵ SOU 2021:36 *Gode män och förvaltare – en översyn*.

⁶ Endast cirka 6–8 % av alla ställföreträdare har en försäkring idag. Försäkringen erbjuds genom två olika föreningar för gode män.

försäkringslösning diskuterades vid framtagandet av SOU 2021:36 *Gode män och förvaltare – en översyn*, men medförde inte något förslag om sådan lagstiftning.

Avslutning

HD:s uttalande obiter dictum i punkt 18 borde ha formulerats på följande sätt (om HD alls skulle uttala sig obiter): Om en huvudman *som saknar rättshandlingsförmåga* redan har ett avtalsförhållande med tredje man, till exempel i form av ett tillgodohavande i en bank, kan tredje man (banken) inte vägra att utföra en prestation på anmaning av en *behörig ställföreträdare för huvudmannen* utan att riskera att komma i dröjsmål eller annars bryta mot sina avtalsförpliktelser mot huvudmannen. *Tredje man kan emellertid vägra att utföra en prestation på anmaning av en behörig ställföreträdare för huvudmannen om huvudmannen har rättshandlingsförmåga.*

